

SUDJELOVANJE UČITELJA IZ DALMACIJE NA III OPĆOJ HRVATSKOJ UČITELJSKOJ SKUPŠTINI U OSIJEKU

MATE ZANINOVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK 371(091)(497.13)
Izvorni znanstveni rad

U prvim decenijama 19. stoljeća školstvo u Dalmaciji nije bilo organizirano, škole djeluju samo u gradovima i većim naseljima, a učitelji su bili slabo stručno osposobljeni. U toku narodnog preporoda u Dalmaciji učiteljsvo pristupa Narodnoj stranci i teži pripajanju Dalmacije Banskoj Hrvatskoj.

Iz Dalmacije učitelji su odlazili na opće hrvatske učiteljske skupštine održane u Zagrebu i Petrinji. III opća skupština hrvatskih učitelja održana je u Osijeku 1878. godine, a iz Dalmacije sudjelovalo je 14 učitelja koje je predvodio Stjepan Buzolić, ravnatelj Muške učiteljske škole u Arbanasima kod Zadra. Na skupštini Stjepan Buzolić je ukazivao na jedinstvo našeg naroda i zalagao se za uvođenje hrvatskog jezika u naše školstvo. Predložio je održavanje IV skupštine hrvatskih učitelja u Dalmaciji, ali do nje nije došlo, jer austrijskim vlastima to nije odgovaralo.

Nakon propasti Mletačke republike Dalmacija je po drugi put nakon mira u Beču 1814—1815. došla pod upravu Austrije. U prvoj polovici 19. stoljeća u Dalmaciji tuđinska vlast je narod držala u pokornosti i neznanju. Školstvo je u to vrijeme bilo zapušteno, kao i ostale kulturno-prosvjetne potrebe naroda. Osnovne škole su djelovale samo u gradovima i većim naseljima.

Austrija je 1827. godine djelomično, a početkom godine 1840. potpuno predala osnovnu nastavu u ruke svećenstva. Osnivanje pučkih škola slabo je napredovalo, tako da je školske 1838/1839. godine samo 49 dalmatinskih općina imalo osnovnu školu, a u 39 općina osnovnih škola uopće nije bilo. U postojećim školama vladao je nenarodni duh, a u većini ovih škola nastava se izvodila na talijanskom jeziku.

Početkom šestoga decenija 19. stoljeća u Dalmaciji bilo je 157 osnovnih škola od kojih 23 »iliriche«, tj. na hrvatskom jeziku, 9 ih je bilo čisto talijanskih, a u 125 se poučavalo na oba jezika. Školskih zgrada nije bilo, škole su bile smještene u »konobama« (podrumima) bez najnužnijeg namještaja, a u to vrijeme o učilima nema ni spomena.

Stručna priprema učitelja trajala je tri ili šest mjeseci, a najviše godinu dana. Često ni to nije bilo potrebno, jer se od učitelja tražilo »da zna zapisati svoje ime«. Nadzor nad školama bio je povjeren svećenicima. Učiteljska plaća kretala se između 210 i 350 forinti, jedino u Zadru zabilježeno je da su učitelji imali 400 forinti godišnje.

Stanje školstva bilo je vrlo slabo sve do 1867. godine, a čvršće vlasti u oblasti školstva nije bilo. Općine su se slabo starale o školama. Spomenute godine stanje u dalmatinskom školstvu počelo se mijenjati. Postepeno se utjecaj crkve sve više eliminira, a u školstvu sve veću vlast dobiva Pokrajinsko školsko vijeće (PŠV).¹

¹ Na čelu Pokrajinskog školskog vijeća bio je namjesnik odnosno njegov zamjenik kao predsjednik. Članovi vijeća bili su referenti za školstvo iz Namjesništva-pokrajinski školski nadzornik, dva predstavnika crkve (katoličke i pravoslavne), dva

Od kraja šestog decenija 19. stoljeća u Dalmaciji se razvija narodni preporod, što je imalo veliko značenje za razvitak prosvjeđivanja i narodnog napretka, a u toku sedmog decenija sve se više afirmira i okuplja veliku većinu pristalica. Tadašnje proaustrijske vlasti to nisu ravnodušno gledale već su narodnjake progonile, zatvarale i otpuštale iz službe, ali narodni pokret, koji se u narodu sve više ukorjenjivao, više nitko nije mogao zadržati. U gradovima i većim mjestima otvarane su narodne čitaonice, pa se u njima okupljaju rodoljubi i dogovaraju o novim akcijama.

Narodni preporod u Dalmaciji okupljao je omladinu, a srednjoškolci i studenti su u velikoj većini borci za realizaciju ideja narodnog preporoda. Sve veći broj intelektualaca prilazi pozicijama narodnog preporoda što će umnogome olakšati borbu do konačne pobjede. Od godine 1872. Narodna stranka izdaje svoje glasilo *Il Nazionale* na hrvatskom jeziku pod nazivom *Narodni list*, a *Il Nazionale* izlazi kao njegov prilog

Dalmatinsko stanovništvo politizira se od početka sedmog decenija, tj. od godine 1870. kada na izborima Narodna stranka postiže velike uspjehe. Od toga vremena općinske uprave postepeno prelaze u ruke narodnjaka. Veliko značenje za narodni preporod ima i dolazak cara Franje Josipa I u Dalmaciju, kojega je pozdravio grof Rafo Pucić na otoku Visu na hrvatskom jeziku pred 59 načelnika općina. Godine 1874. na izborima za Carevinsko vijeće Narodna stranka je dobila 6, a autonomaši svega 3 mandata, a godine 1878. omjer je bio 8:1 mandata. Na izborima 1876. godine za Pokrajinski sabor Narodna stranka je u velikoj većini pobijedila, tako da je Dalmatinski sabor činilo 29 narodnjaka, 11 autonomaša i 1 »zemljak«.

Međutim, pored uspona i afirmacije u narodu Narodna stranka u tom istom deceniju proživljava i unutarnje teškoće. Dok je do godine 1873. vladao sklad između Hrvata i Srba, te godine među njima dolazi do sukoba, a godine 1878. u povodu »bosanskog pitanja« dolazi i do potpunog rascjepa. Nakon što je 1878. godine Austro-Ugarska okupirala Bosnu, Hrvati su se ponadali kako je došlo vrijeme da Bosna može pripasti Austriji samo preko Hrvatske. Naprotiv, Srbi su zauzeli drugo stajalište, pa su odlučno ustali protiv Austro-Ugarske okupacije i tražili da se Dalmacija ne sjedini s Hrvatskom nego s Bosnom, a Bosna i Hercegovina su trebale ostati autonomne. Ove trzavice i neslaganja imale su negativne posljedice i dovele su do slabljenja narodne stvari što će se kasnije reflektirati u međusobnim odnosima.

U to vrijeme dolazi do promjena u narodnoj privredi Dalmacije. Izgradnja željezničke pruge od Splita i Sibenika do Knina i povezivanje sa željezničkom prugom u Bosni. prijevoz roba sve više raste, između ove dvije pokrajine, ali sve to nije imalo veće značenje za siromašno stanovništvo Dalmacije.

Dalmatinsko stanovništvo toga vremena bavi se vinogradarstvom, maslinarstvom i ribarstvom, a obrt, industrija i trgovina počinju se razvijati tek pri kraju 19. stoljeća. Obrt i industrija imali su još uvijek lokalno značenje (Zadar, Sibenik, Split). Međutim, kulturni život u Dalmaciji sve se više razvija, a u tome je značajnu ulogu odigrala Matica Dalmatinska. Izdavanje koledara (kalendara) odigralo je važnu zadaću

predstavnik škola i dva predstavnika koja imenuje Zemaljski odbor (Giunta) Sabora dalmatinskog.

u širenju poučnog i zabavnog sadržaja, a s tim u vezi širi se književni hrvatski jezik, koji se sve više uvodi u osnovne i srednje škole u Dalmaciji.²

Dalmatinski znanstveni radnici i književnici toga vremena nalaze se među istaknutim književnicima i znanstvenim radnicima, pa su od osnivanja Sveučilišta u Zagrebu godine 1874. pojedine katedre imali Natko Nodilo, Kosta Vojnović i Špiro Brusina. U Zadru i Dubrovniku razvila se značajna izdavačka djelatnost.

U to vrijeme značajna je i borba mišljenja između naprednih i konzervativnih gledišta o raznim pitanjima društvenog i kulturnog života. Dok su napredna gledišta zastupali Nodilo, Klaić i Pavlinović, konzervativna stanovišta zastupa *La Dalmazia Cattolica*, kojoj je prema pisanju *Narodnog lista* stalo da stvara razdor među članovima Narodne stranke i »... da pod plaštom vjere naškodi narodnoj stvari.«³

Dalmatinski narodnjaci vodili su upornu borbu za uvođenje hrvatskog jezika kao nastavnog jezika u osnovnim i srednjim školama, ali u tome su u početku nailazili na poteškoće i otpor vlasti i autonomaša. Ali sredinom sedamdesetih godina 19. stoljeća zalaganjem narodnih poslanika Lovre Montija, dra Mihe Klaića, Mihovila Pavlinovića i drugih hrvatski jezik se uvodi u veliku većinu osnovnih škola, a isto tako i u srednje škole.

Nastava na hrvatskom jeziku uvedena je i u Mušku učiteljsku školu u Arbanasima kod Zadra (osnovana 1866, kako se u to vrijeme govorilo, i u Žensku učiteljsku školu u Dubrovniku (osnovana 1875). Mnoge niže gimnazije, koje su djelovale na talijanskom jeziku (Šibenik, Korčula, Kotor) zatvaraju se, a umjesto njih se osnivaju građanske škole na hrvatskom jeziku. »... Niže realne gimnazije u tim godinama — zbog otpora talijanaša i podrške koju su imali u Beču — nisu se mogle potpuno ponaroditi. Zato su narodnjaci radije išli na ukidanje tih gimnazija i na osnivanje nacionalnih građanskih škola.«⁴

U Dalmaciji su školske 1877/78. godine radile ukupno 334 osnovne škole, od toga broja bile su 234 redovne, 87 pomoćnih i 12 posebnih. Ove škole je pohađalo ukupno 14.264 učenika, a bilo je 59.852 obveznika. Nepolazak škola bio je iz različitih razloga, bilo iz razloga što je bilo mnogo sela bez osnovnih škola ili zbog neprosvijećenosti roditelja i drugih motiva. U to vrijeme u osnovnim školama radilo je ukupno 397 učitelja i učiteljica.⁵

Od srednjih škola u Dalmaciji u istoj školskoj godini radile su tri učiteljske škole (muška u Arbanasima kod Zadra, ženska u Dubrovniku i privatna ženska, kod službenica milosrđa u Dubrovniku), tri pomorske škole u Splitu, Dubrovniku i Kotoru, a jedna škola za primalje u Zadru. Građanske škole su djelovale u Dubrovniku, Korčuli i Šibeniku, niža četverorazredna gimnazija djelovala je u Sinju, dvije realke, i to niža u Zadru i viša (sedmorazredna) u Splitu, a potpune (osmorazredne) gimnazije djelovale su u Kotoru, Dubrovniku, Splitu i Zadru.

² Ivo Perić, *Borba za ponarodivanje dalmatinskog školstva 1860—1918*, Hrvatski školski muzej, Zagreb 1974.

³ *Narodni list*, Zadar, br. 45, 1877. Isto D. Franković (urednik), *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, PKZ, Zagreb, 1958, str. 210.

⁴ I. Perić, *op. cit.*, str. 113, Isto Mirko Ležaić, *Prošlost i sadašnjost osnovne nastave u Dalmaciji*, Split 1922, str. 76.

⁵ Izvješća Zemaljskog odbora i prilozi brzopisnim izvješćima XVII zasjedanja Dalmatinskog sabora, godine 1880, Zadar, 1880, str. 119.

Staleška svijest učiteljstva u Dalmaciji sedamdesetih godina 19. stoljeća još uvijek je bila na niskoj razini, ali političke borbe narodnjaka i autonomaša utjecale su i na učiteljstvo koje se sve više opredjeljuje za narodne interese. Nastavni rad u školama kreće na bolje tek od osnivanja Muške učiteljske škole u Arbanasima kod Zadra, premda je Ministarstvo bogoštovlja i nastave, između ostaloga, preporučavalo još 1853. godine uvođenje učiteljskih konferencija u Dalmaciji, u svrhu unapređivanja nastave.⁶

Prva pokrajinska konferencija pučkih učitelja u Dalmaciji održana je tek 1875. godine, a ukupno ih je održano sedam.⁷ Pučki učitelji u Dalmaciji aktivno su sudjelovali na skupštinama učitelja u Banskoj Hrvatskoj. Veći broj učitelja iz Dalmacije sudjeluje na prvoj konferenciji u Zagrebu 1871. godine, na drugoj 1874. godine u Petrinji, a pod vodstvom, u to vrijeme istaknutog narodnjaka i dalmatinskog pedagoga, direktora Muške učiteljske škole Stjepana Buzolića, koji je na obje konferencije biran za potpredsjednika. Buzolić je predvodio dalmatinske učitelje i na III općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini u Osijeku.

Opsežne pripreme provedene su u Dalmaciji i za treću opću učiteljsku skupštinu hrvatskih učitelja, koja se održavala 4. 5. i 6. rujna 1878. godine u Osijeku. U povodu priprema za spomenutu skupštinu u Osijeku još početkom 1878. godine osnovan je Pododbor kojem je dr Miho Klaić bio predsjednik. Zalaganjem Pododbora, koji je isposlovao novčanu pomoć od dalmatinskih općina, 14 učitelja i drugih školskih radnika bilo je upućeno na skupštinu u Osijek.

Skupštini u Osijeku prisustvovali su iz Dalmacije sljedeći:

1. Stjepan Buzolić, ravnatelj c. k. učiteljišta u Arbanasima,
2. Ante Čipin, učitelj pripravnog tečeja c. k. Ženske učiteljske škole u Dubrovniku,
3. Dionis Jelić, učitelj u Vrbanji,
4. Vladimir Jović, upravitelj, učitelj u Biskupiji kod Knina,
5. Josip Kalinić, c. k. kotarski učionski (školski, primjedba M. Z.) nadzornik za Knin i Sinj,
6. Ferdo Kirigin, upravitelj, učitelj u Supetru na otoku Braču,
7. Božo Korlaet, prof. c. k. Ženskog učiteljišta u Dubrovniku,
8. Jerko Kučić, upravitelj, učitelj u Komiži na otoku Visu,
9. Mate Nekić, prof. c. k. Muškog učiteljišta u Arbanasima,
10. Vjekoslav Pjerotić, ravnatelj Građanske škole u Korčuli,
11. Petar Plohl, učitelj u Vrboskoj na otoku Hvaru,
12. Mate Radmiri, upravni učitelj u Dobroti,
13. Marko Topić, upravitelj Građanske škole u Šibeniku,
14. Vid Vuletić, učitelj Građanske škole u Korčuli.⁸

Dalmatinska delegacija učitelja za Osijek bila je sastavljena od 15 učitelja, ali petnaesti učitelj Vukotić u Grablju »... iznenada je obolio i nije mogao poći«. ⁹

⁶ Historijski arhiv Zadar, Sabirni centar u Šibeniku, Atti politici, br. 1040 od 11. V 1853, sv. 272.

⁷ Mate Zaninović, »Pokrajinske skupštine pučkih učitelja u Dalmaciji«, Radovi Filozofskog fakulteta, Razdio društvenih znanosti (7), Zadar 1977.

⁸ III Obća hrvatska učiteljska skupština u Osijeku, Zagreb 1878, Imenik svih članova, str. 197. do 206.

⁹ Ante Palavršić i Benedikta Zelić, Korespondencija Mihovila Pavlinovića, Split 1962, str. 269 i 270.

Osvrnemo li se na sastav delegacije učitelja iz Dalmacije, koji su prisustvovali III općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini u Osijeku, uočiti ćemo da su među delegatima bili u to vrijeme najistaknutiji predstavnici učiteljstva, uvijek predvođeni Stjepanom Buzolićem, u to vrijeme poznatim narodnjakom, upraviteljem, pjesnikom i prevodiocem pedagoških djela.

Osim Buzolića, od nastavnčkog zbora Učiteljske škole u Arbanasima bio je Mate Nekić,¹⁰ profesor hrvatskog jezika, koji je zajedno s Buzolićem utjecao na ugled i razinu škole i unosio u nju narodni duh. Iz Dubrovnika bio je Božo Korlaet, isto tako istaknuti pedagog toga vremena i borac za narodnu školu i narodni jezik. Istakli bismo još Vida Vuletića-Vukasovića, istaknutog učitelja i književnika, suradnika pedagoškog časopisa *Zora*, što će u Zadru izlaziti od 1884. godine. I ostali članovi delegacije učitelja iz Dalmacije istaknuti su prosvjetni radnici toga vremena, učitelji, upravitelji osnovnih i građanskih škola, što je ulijevalo nadu da će zastupati političke interese narodnjaka i Narodnu stranku u Dalmaciji. Među delegatima bilo je Hrvata i Srba, što nam kaže da se u to vrijeme zajednički djelovalo za slogu i jedinstvo naših naroda, premda proaustrijskim vlastima i autonomašima to nije odgovaralo.

Delegati iz Dalmacije na III općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini aktivno su sudjelovali u radu i pridonosili njenom uspjehu i nakon skupštine. Stjepan Buzolić i u Osijeku, kao i na prve dvije skupštine hrvatskih učitelja, biran je za potpredsjednika. U povodu njegova izbora za potpredsjednika, na prijedlog Stjepana Basaričeka, koji je tom prilikom kazao: »... Velikom ljubavlju prati on naš rad i potpomaže naše nastojanje. On si je i za ovu našu skupštinu stekao sjajnih upravo zasluga, jer je mnogo pomogao tomu, da nam se u njoj prikazuje cjelovitost naše inače rastrgane domovine...«.¹¹

Stjepan Buzolić na Skupštini u Osijeku nije bio samo potpredsjednik, već je on vrlo aktivno sudjelovao u njenom radu, diskusijama i donošenju rezolucija.

Na trećoj sjednici 6. rujna nakon odmora na Skupštini je uzeo riječ. Bio je burno pozdravljen od prisutnih, a ukazao je skupštinarima kako i u Dalmaciji žive Hrvati, koji se bore za svoj jezik, pravo i jedinstvo s drugim našim pokrajinama u kojima žive Hrvati. Evo samo kraćeg odlomka iz spomenutog govora: »... Vi ste mi proštili na licu, što mi leži na srcu (Dugotrajno živio i pljeskanje). Vi ste tu želju pročitali ne samo meni na licu nego i na svim nam, koji su došli s menom ovamo. Gospodo, ovo je sada treće h r v a t s k a sveobća učiteljska skupština, koju doživjesmo i kojoj sam imao čast, da sam prisustvovao. Nu H r v a t i ne žive samo u provincijalu i u Krajini. H r v a t i ž i v e i u D a l m a c i j i (Burno odobravanje). Zemljom smo i upravom nekako razjedinjeni, ali ne srcem i dušom (Burno odobravanje). Imanjem ne možemo se baš Dalmatinci ponositi nu kažem i uvjeravam vas, da u koliko mi oskudijevamo

¹⁰ Mate Nekić (1834—1904) rođen u Jasenicama kraj Obrovca. Gimnaziju i bogosloviju završio je u Zadru. Predavao je hrvatski jezik od 1871. godine u zadarskoj gimnaziji, a od 1873. do 1903. hrvatski jezik predaje na Učiteljskoj školi u Arbanasima. Tajnik je Matice Dalmatinske. Uređivao je Matičin *Koledar*, a neko vrijeme *Katoličku Dalmaciju* i *Gospodarski list*. Pravi član je Hrvatskog pedagoško-književnog zbora u Zagrebu od 1881. godine.

¹¹ III Obća učiteljska skupština u Osijeku..., str. 23.

materijalnih sredstava, u toli ćemo nastojati, da to ljubavlju nadomjestimo...«,¹²

Ove Buzolićeve riječi vrlo su značajne za političku povijest Dalmacije u drugoj polovini 19. stoljeća imamo li u vidu vrijeme i prilike u kojima su kazane. Treba imati na umu da se narodni preporod u Dalmaciji razvijao kasnije nego u Banskoj Hrvatskoj, a to znači oko dvadesetak godina razvitka narodnog preporoda u borbi protiv tuđinske vlasti, i u Dalmaciji sazrijeva misao o jedinstvu našeg naroda, premda živimo »... upravom nekako razjedinjeni...«, kako je istakao Buzolić. Govor Buzolićev na III skupštini učitelja u Osijeku, treba shvatiti kao sazrijevanje ideje o nacionalnom jedinstvu Hrvata u našim, u to vrijeme, razjedinjenim pokrajinama pod tuđinskom vlasti.

Na kraju svoga govora, Buzolić je ukazao koliko su i dalmatinski učitelji za napredak naših naroda i za jedinstvo, pa je predložio da se sljedeća opća hrvatska učiteljska skupština održi upravo u Dalmaciji, i to 1881. godine, kako bi se tom prilikom proslavila u isto vrijeme i desetogodišnjica održavanja učiteljskih skupština.¹³ Međutim, tadašnje vlasti nisu dozvolile daljnje održavanje općih hrvatskih učiteljskih skupština. Ideja o jedinstvu naših naroda svakako je smetala tadašnjoj tuđinskoj vlasti, a isticana na učiteljskim skupštinama, sigurno je jedan od razloga zašto su učiteljske skupštine u Banskoj Hrvatskoj bile zabranjene.

Na prvoj sjednici o problemu »Koku zadaću ima škola prema materijalizmu, koji sve većma preotimlje mah?«,¹⁴ diskutirao je Buzolić, pa se u svome govoru zalaže kako odgoj treba težiti »... postignuću interesa, ljepote i dobrote«, a tomu dodaje kako i estetički odgoj treba »... pobuđivati umni odgoj u čovječanstvu...« i težiti k dobroti i plemenitosti.

Premda je Buzolić bio za odgajanje moralno-religiozne ličnosti, što je ustalom bila težnja tadašnjih pedagoga, jer se i službeno realizirao Herbartov cilj odgoja, on je u svojoj riječi na prvoj sjednici između ostaloga naglasio i sljedeće: »... da uzgoj bude svestran ali u isto doba skladan. Skladnost uzgoja sastoji se, kako svaki od nas vrlo dobro zna, u tome, da se ne obazire na usavršavanje pojedinih čovjekovih sposobnosti, nego na sve ljudske sposobnosti i to u različitom smjeru...«.¹⁵

Pored toga, Buzolić je u vidu imao i napredak u društvu, suvremenoj tehnici i u prometnim sredstvima, što se zaključuje iz sljedećih riječi: »... Grčka i rimska poviest dokazuju plemenit rad, a ipak mora svatko posvjedočiti, da je viek željeznica i parastroja jako nadmašio vjekove grčke i rimske sa svih strana... jer ova plemenita cielj razplamćuje sve srca, koja su naročito posvećena uzgoju čovječanstva...«.¹⁶ Osim toga, on je ukazao na zadatke estetskog i moralnog odgoja u ono vrijeme »... jer se teži ponajviše za tim, da se postigne vlastita dobrobit, a ne teži se toliko za srećom društva...«.¹⁷

¹² Isto, str. 151.

¹³ Prema pisanju zadarskog *Narodnog lista* od 18. rujna 1878. g. u vijesti iz Osijeka na 1. stranici se kaže kako su učitelji iz Dalmacije u povodu skupštine hrvatskih učitelja u Osijeku posjetili J. J. Strossmayera u Đakovu, a on ih je tom prilikom pozdravio i kazao da ga raduje što će se IV opća hrvatska učiteljska skupština održati u Dalmaciji i to u Zadru, pa bi i on tom prilikom posjetio Dalmaciju i Zadar, što mu je bila davnašnja želja.

¹⁴ *III Obća...*, str. 30—90.

¹⁵ Isto

¹⁶ Isto

¹⁷ Isto

Premda su diskutanti (Ivan Sablijić, Josip Kirin) predlagali, da se ispuste iz rezolucije mjesta gdje se govori općenito o materijalizmu, shvaćajući ga u vulgarnom značenju kao »bezobzirnru sebičnost«, a pojam materijalizam da se zamijeni s pojmom »sebičnost«, Buzolić je tražio da to u rezoluciji ostane, jer na kraju diskusije on kaže »... definicija glede toga bila je šakaljiva« (tj. neodređena, primjedba M. Z.), pa se dalje nastavlja: »Ja mislim, gospodo, da bi se nas 500 do 600 ovdje sakupljenih glava jedva složilo u jednoj cigloj oznaci materijalizma«. ¹⁸

I u trećoj točki dnevnog reda »Tvrđi se, da narod u novije vrijeme moralno i materijalno propada, a tome da je kriva i današnja škola. Da li je to prigovor temeljit?«. ¹⁹ Buzolić je vrlo živo i temperamentno diskutirao. Kako je bilo riječi o materijalnom i moralnom propadanju naroda Buzolić je materijalno propadanje vidio u neprosvijećenosti širokih narodnih masa, a razloga moralnom propadanju vidio je u »... religioznom indiferentizmu, ... neshvaćanju moralnih užitaka, za koje mora da najviše radi razumni estetički odgoj...«. ²⁰ Kako bi se otklonili spomenuti nedostaci potrebno je osnivati škole (»... A koje su to škole?«), pa sam odgovara: »To su na, gospodo, škole obrtničke, škole građanske ... više djevojačke i realne«. ²¹ Stanje školstva u Dalmaciji u to vrijeme bilo je oskudno, svega tri građanske (tj. niže srednje škole koje nisu bile ravne nižim razredima gimnazija, primjedba M. Z.) u Korčuli, Sibeniku i Dubrovniku, ali Buzolić kaže da iza granice, tj. u Hrvatskoj i Slavoniji toga vremena nije bolje stanje, jer i tamo građanskih škola ima svega deset »... jer je granica za napredkom žalibože zato zaostala, što je uvijek služila drugim svrhama«. ²²

Diskutirajući po drugi put Buzolić je tražio da u rezoluciji treba naglasiti »... da je propadanju moralnomu i materijalnom kriva oskudica građanskih, obrtničkih, trgovačkih i sličnih zavoda«. ²³ Naravno, prave uzroke neprosvijećenosti i propadanju naših naroda u to vrijeme, iako je to konac 19. stoljeća, nije pravilno uočio. Objašnjavao je problem kao i drugi narodnjaci. Nije uočio kako radnički pokret u našim zemljama nije bio razvijen, a nije bilo ni ljudi koji bi to stanje objasnili sa znanstvenog stajališta.

Buzolić je u toku III opće hrvatske učiteljske skupštine diskutirao 17 puta ukupno, uvijek je svojim konstruktivnim primjedbama i prijedlozima težio djelovati na prisutni skup, kako je i on istakao — od 500 do 600 učitelja — što je za ono vrijeme bilo više nego pozitivno.

Od dalmatinskih učitelja na Skupštini u Osijeku diskutirali su, pored Buzolića, još Vid Vuletić i Ante Čepin. Oni su se zalagali da se učitelji više približe narodu, upoznaju narodno blago, na kojem će odgajati mlade naraštaje.

Skupštinu hrvatskih učitelja u Osijeku pozdravile su mnoge ličnosti iz zemlje i inozemstva, a iz Zadra pozdrave su uputili Rodić, dr Klaić i Pavlović. I to je dokaz da se rad Skupštine pratio i pridavala mu se velika važnost.

¹⁸ Isto

¹⁹ Isto

²⁰ Isto

²¹ Isto

²² Isto

²³ Isto

Premda se ova Skupština u Osijeku nije odlikovala onom borbenosti kao prve dvije, ipak je ona dala pozitivnih rezultata, a jedan od njih je naprijed istaknuta misao o jedinstvu našeg naroda, iako žive u odijeljenim pokrajinama, kako je naglasio Buzolić. Učitelji iz Dalmacije, koji su na čelu s Buzolićem sudjelovali na Skupštini, vratili su se iz Osijeka s velikim oduševljenjem. To saznajemo iz pisma dra Mihe Klaića što ga je iz Zadra uputio Mihovilu Pavlinoviću, datiranom 17. rujna 1878. godine. Između ostaloga u pismu stoji: »... Nastojanja moja i ovdašnjeg Odbora za poslati nekoliko učitelja u Osijek priličnim nam je plodom urodilo, ter mogli smo jih 14 poslati.

Bilo je određeno 15 i petnaesti je bio Vukotić, učitelj u Grablju, ali iznenada obolio je i nije mogao poći. Osim toga iz Boke je bio Radmiri. Dakle, slavne Boche nijesu bile zanemarene. Pravo kažeš da smo mlitavi i siromasi, ali više prvo nego drugo. Općine slabo su se odazvale, nijesu poslale pripomoći, nego Šibenska, Novigradska, Kistanjska, Skradinska, Kotorska i Budvanska — većinom pravoslavne iliti srbske. Učitelji bili su u Hrvatskoj najbolje dočekani, i nemaju riječi da se zahvale.«²⁴

Opće učiteljske skupštine u Hrvatskoj (Zagreb, Petrinja i Osijek) imale su utjecaja i na učiteljstvo u Dalmaciji, pa se i ono sve više organizira u staleškim organizacijama i bori za svoja prava i svjetovnost nastave. O tome je u zadarskom *Narodnom listu* pisalo: »... Od neko doba, od kad se je osnovao arbanaski zavod (tj. Muška učiteljska škola na hrvatskom jeziku u Arbanasima — primjedba M. Z.) i otkad mu je na glavi veleučeni i velezaslužni Stjepan Buzolić, opaža se i kod nas bujni život, jer se je umnožio broj pučkih i građanskih učiona i mi imademo liepo čisto vrijednih i marljivih učitelja tako da možemo reći da je počeo preporodaj našega školstva, kojemu je mnogo zaslužio rečeni ravnatelj.«²⁵

Zadarski *Narodni list*, tadašnje glasilo Narodne stranke u Dalmaciji, pridavao je veliko značenje III općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini u Osijeku, jer je nakon Skupštine u toku rujna 1878. godine u pet brojeva pisano o njoj.²⁶ Iz pisanja *Narodnog lista* može se dobiti puni uvid u tok tek završene Skupštine u Osijeku, daje se osvrt na prihvaćene rezolucije, a posebno piše o sudjelovanju dalmatinskih učitelja i njihovu prijemu u Osijeku i Đakovu kod biskupa J. J. Strossmayera.

Iz same te činjenice možemo zaključiti koliko se značenje pridavalo Skupštini u Osijeku i koliko se radilo na jedinstvu našega učiteljstva, a time i jedinstvu našeg naroda. Može se samo naglasiti kolika je šteta za narodnu stvar, što se IV opća hrvatska učiteljska skupština nije održala u Dalmaciji, jer bi to još i više pridonijelo razvitku jedinstva naših naroda u to doba.

Od Skupštine u Osijeku godine 1878. u Dalmaciji se još intenzivnije radilo na uvođenju nastave na hrvatskom jeziku ne samo u osnovnim školama nego isto tako u srednjim školama, što su dijelom pridonijele skupštine održavane u Banskoj Hrvatskoj, pa i ova u Osijeku.

²⁴ *Narodni list*, Zadar, 1879, br. 68, str. 2.

²⁵ *Isto*.

²⁶ *Narodni list*, Zadar, 1878, br. 71, 73, 74, 75, 76.

Mate Zaninović: DALMATIAN TEACHERS AT THE THIRD GENERAL
CONFERENCE OF CROATIAN TEACHERS IN OSIJEK

Summary

The school system of Dalmatia was poorly developed in the early decades of the 19th century, and the education of teachers was far from adequate. It was only after the national revival in Dalmatia and after the foundation of Teachers' Training School for Boys, in Arbanasi near Zadar, with Croatian as the language of instruction, that improvement was felt in the work of the primary schools, and in this connection the longing for the expression of national identity in primary, and later in secondary schools.

Teachers in Dalmatia were joining the Nationalist party and longed for the annexation of Dalmatia to the rest of Croatia. They followed a prominent patriot, Stjepan Buzolić, headmaster of Teachers' Training School for Boys in Arbanasi. He was their leader at general conferences of teachers which took place in Zagreb in 1871 and in Petrinja in 1874. A subcommittee was founded in Dalmatia in the course of the preparations for the conference in Osijek, endeavouring to ensure that most prominent teachers from Dalmatia should take part at the 3rd conference in Osijek.

Fourteen teachers from Dalmatia took part. They were very active, and in a passionate speech Stjepan Buzolić emphasized the unity of our nation. He suggested that the 4th general conference should take place in Dalmatia in 1881.

Dalmatian teachers were given warm reception in Osijek, they paid a visit to J. J. Strossmayer in Đakovo who promised to attend the next conference, which was to take place in Zadar. But the conference never took place because it was forbidden by the authorities. The conferences asserted the unity of our peoples, which did not suit Austria.

After the Osijek conference, increasingly greater efforts were made towards the unity of our teachers and the introduction of the Croatian language in our school system, towards which aim the teachers' conferences in Croatia, the one in Osijek inclusive, contributed their share.